

Ковальчук В.А. Технологія формування у майбутніх учителів професійної компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем // Андрагогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання. – Випуск 5. – 2014. – С. 117-125.

УДК 371.134

Ковальчук В.А.,
кандидат педагогічних наук, доцент
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДІЙСНЮВАТИ ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВАРІАТИВНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ СИСТЕМ

У статті розкривається сутність поняття «педагогічно-спеціалізована компетентність майбутніх учителів здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем» як складової професійної компетентності вчителя. Аналізуються сучасні вимоги до організації професійної підготовки і визначаються особливості технології формування означеної компетентності.

Ключові слова: професійна компетентність учителя, педагогічно-спеціалізована компетентність майбутніх учителів здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем, сучасні технології професійної підготовки.

В статье раскрывается суть понятия «педагогически-специализированная компетентность будущих учителей осуществляют педагогическую деятельность в условиях вариативности образовательно-воспитательных систем» как составляющая часть профессиональной компетентности учителя. Анализируются современные требования к организации профессиональной подготовки и определяются особенности технологии формирования указанной компетентности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность учителя, педагогически-специализированная компетентность будущих учителей осуществляют педагогическую деятельность в условиях вариативности образовательно-воспитательных систем, современные технологии профессиональной подготовки.

The article reveals the essence of the concept of "pedagogically-specialized

competence of the future teachers for teaching activities in variety of educational systems" as part of the professional competence of the teacher. The current requirements for professional training and technology features of the teacher's competence formation are determined and analyzed.

Key words: *teacher's professional competence, pedagogical-specialized competence of the future teachers for teaching activities in terms of variability of educational systems, advanced technology training.*

Нова соціальна ситуація породжує нову культурну реальність, провідними рисами якої є переоцінка системи цінностей, створення нових відносин між основними учасниками педагогічного процесу. У нових соціально-економічних умовах навчально-виховні заклади не тільки готують учнів до життя у ринкових відносинах, соціалізують особистість, вчать сучасним технологіям, але і є центрами духовного збагачення учнів. Основні державні документи (Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти та ін.) визначають і декларують ці пріоритети. Одним із напрямів реалізації основних завдань реформування сучасної системи загальної середньої освіти є підготовка якісно нового вчителя, здатного адаптуватися до педагогічних інновацій, адекватно і швидко реагувати на сучасні перспективні процеси соціального й економічного розвитку суспільства, в цілому, компетентного до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Метою статті є розкриття особливостей технології формування у майбутніх учителів професійної компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів.

Провідною ознакою компетентності є діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні із системою необхідних загальних, психолого-педагогічних та фахових знань, що виявляються в умінні особистості робити вибір, керуючись особистісними якостями й адекватно оцінюючи конкретну ситуацію у професійній діяльності та повсякденному житті. У сучасних наукових дослідженнях (В. Байденко, Н. Бібік, О. Дубасенюк, Є. Зеєр, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, В. Шахов та ін.) вивчаються різні аспекти формування компетентності фахівців, в тому числі й педагогів, зазначається що до її складу входять: загальні/соціальні (стосуються кожної особистості й висвітлюють її взаємодію із середовищем), ключові компетенції (відображають професійно значущі якості особистості), спеціальні (характеризують продуктивність діяльності та є багатофункціональними).

Як зазначається у новій редакції Закону України «Про вищу освіту» [2], результатами навчання є сукупність знань, умінь, навичок, інших *компетентностей*, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти. Відповідно професійна компетентність може

бути представлена набором різних компетентностей. Зокрема, у державних стандартах вищої освіти вказується, що це може бути і загальнопредметна і спеціальнопредметна компетентності; або ж інтегральна професійна компетентність [5].

Професійну компетентність учителя визначаємо як багатоаспектне інтегральне особистісне утворення, яке включає широку професійну та загальну ерудицію, систему необхідних умінь, навичок і способів виконання професійних дій, сукупність професійно-ціннісних відношень та досвід дослідницької діяльності, і яка є критерієм становлення вчителя-професіонала.

У загальній структурі професійної підготовки вчителя виділяють фахову компетентність, яка відображає особливості компетентності відповідно до предмету викладання в навчальному закладі.

Зрозуміло, що на здатність учителя працювати в умовах варіативності освітньо-виховних систем формування фахової компетентності також впливає, хоча цей вплив не є визначальним і стосується більше особливостей відображення.

З цих позицій ми на основі розробленої сукупності складових професійної компетентності вчителя виокремлюємо *педагогічно-спеціалізовану компетентність*, яка визначає набір необхідних знань, умінь, навичок, ціннісних відношень та досвіду творчої дослідницької діяльності, що забезпечують успішне виконання вчителем своєї професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Зазначимо, що освітньо-виховна система школи – це цілісне утворення, яке організується в процесі інтеграції основних компонентів освіти і виховання (мета, суб'єкти, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, розвивального та освітньо-виховуючого середовища загальноосвітнього закладу.

Освітньо-виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби реальних дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх навчальних закладах.

Відповідно потрапляючи в умови конкретного закладу, молодий учитель зазнає труднощів професійної адаптації до особливостей проведення уроків, організації виховної діяльності, умов освітньо-виховного середовища. Загалом це впливає на вироблення професійної стратегії у самореалізації, самовдосконаленні й саморозвитку.

Вищезазначене дає підстави стверджувати про необхідність відповідної підготовки майбутнього вчителя до вирішення означеної проблеми.

Педагогічно-спеціалізована компетентність учителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем є освітньою компетентністю й означає інтегральне особистісне утворення, яке включає володіння теоретико-методологічними, психолого-педагогічними і методичними знаннями про сутність, ознаки, особливості та типологію освітньо-виховних систем, узагальненими знаннями та способами виконання професійних дій педагога в умовах їх варіативності; сукупністю професійно-

ціннісних відношень та досвідом дослідницької діяльності в конкретному освітньо-виховному середовищі загальноосвітнього закладу.

Відповідно професійна підготовка майбутнього вчителя до роботи у різних освітньо-виховних системах розглядається як комплексний педагогічний процес формування професійної компетентності, ядром якої є педагогічно-спеціалізована компетентність роботи майбутнього вчителя в умовах різних типів освітньо-виховних систем, що відбувається у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення фахової підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

Зрозуміло, що формування педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах освітньо-виховних систем невід'ємно пов'язане із формуванням професійної компетентності в цілому, так як розроблена компетентність є інваріантним складником професійної компетентності вчителя.

Аналіз стану професійної підготовки майбутніх учителів засвідчує, що існує протиріччя між необхідністю готувати студентів до роботи в умовах нового соціокультурного розвитку шкільної освіти і системою навчання, яка характеризується репродуктивною педагогікою, що не стимулює внутрішньої мотивації у здобутті професійної компетентності, не формує у студента уміння вибудовувати власну стратегію майбутньої професійної діяльності в умовах навчального закладу, уміння планувати свою діяльність і приймати рішення в змодельованих умовах майбутньої професійної діяльності.

Навчання у вузі повинно бути адекватним сучасним стратегіям професійної освіти – навчальний процес здійснювати на основі технологій, що розвивають критичне мислення майбутнього вчителя; сприяють розвитку умінь і навичок самостійного пошуку інформації з використанням різних інформаційних ресурсів; стимулюють можливості взаємонавчання студентів, участь їх у різних проектах, спрямованих на оволодіння професійними компетентностями та ін.

Безсумнівним є положення, що метою технології навчання є підвищення ефективності навчально-виховного процесу й отримання якісно нового результату. За визначенням І.М. Богданової, для її реалізації в умовах професійної підготовки необхідно враховувати такі аспекти:

- планування, програмування діяльності вчителя й учнів, забезпечення максимальної організованості для досягнення необхідного результату;
- відтворення процесу навчання і його результатів на основі блочної побудови;
- перенесення акценту з викладання на направлене учіння, тобто визначення структури і змісту навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- структурування змісту навчання, забезпечуючи його гнучкість і варіативність [1, с.19].

Серед сучасних технологій професійної підготовки виділяють інтегративну [3, с.63]. Її переваги над іншими в тому, що вона технологічно забезпечує гуманне та ефективне особистісно орієнтоване учіння. Результати навчально-пізнавальної діяльності можна представити у вигляді систем задач,

що відтворює підхід до учіння від трансляційного до організаційного, в процесі якого відбувається розвиток студентів через діяльність, спрямовану на вирішення цих задач на основі оперування самостійно здобутою інформацією.

Сьогодні, в основному, навчально-виховний процес (у тому числі й професійної освіти) орієнтований на розвивальне навчання. За визначенням багатьох учених (Д.Дьюї, Л.С.Виготського та ін.) навчання стає розвивальним за умови якісної зміни знань учня (студента), коли виникають нові форми мислення, ускладнюється мова, дії. Такий вид навчання сприяє трансформації старих схем мислення і діяльності в нові й виникненню нової соціальної позиції. Відповідні схеми діяльності й мислення можливі лише у процесі самої діяльності, а не при розповідях й імітації її.

Проведений аналіз теоретичних досліджень і практики професійної підготовки майбутніх учителів допоміг визначитися у необхідності й обов'язковості використання сучасних освітніх технологій для формування педагогічно-спеціалізованої компетентності та їх виборі.

Керуючись дидактичною теорією організації засвоєння знань та формування умінь (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін та ін.), з метою формування педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем виділяємо три етапи.

Перший етап – теоретичне засвоєння інформації про сутність освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу, типологію, умови та особливості становлення й функціонування; про проблеми організації педагогічної діяльності в умовах різних типів освітньо-виховних систем загальноосвітніх шкіл; удосконалення наявних та набуття нових професійних умінь та навичок, що становлять основу педагогічно-спеціалізованої компетенції в межах загальної професійної компетенції майбутніх учителів.

Другий етап – перенесення основи формування педагогічно-спеціалізованої компетентності в контекст професійної діяльності вчителя в реальних умовах, де відбувається інтеріоризація теоретичного знання, набутих умінь та навичок, формування професійної спрямованості та необхідних особистісних якостей майбутніх учителів. Організація такого навчального процесу (лекційно-практичні заняття + педагогічна практика) передбачає творчий рівень у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя: сприяє формуванню навичок професійної адаптації, створенню і втіленню власних творчих стратегій професійної взаємодії в умовах конкретного навчального закладу.

Третій етап – розвиток сформованої на репродуктивному рівні педагогічно-спеціалізованої компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем у напрямку творчої індивідуальної стратегії професійної діяльності, тобто на досягнення творчого рівня компетентності.

Логіка всього процесу формування означеної компетентності передбачає використання педагогічних технологій на кожному етапі.

Відповідно до визначених у дослідженні методологічних основ підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем для визначення і структурування змісту цієї підготовки нами окреслені такі три напрями: аналітичний, професіографічний, практичний.

Перший напрям – *аналітичний*. Попередньо здійснювався комплекс важливих завдань: збір, обробка та аналіз навчальної інформації, яка включала державні документи, теоретичні дослідження науковців у галузі створення і розробки різних виховних, освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів, практичний досвід педагогічних колективів навчальних закладів з проблеми впровадження варіативних освітньо-виховних систем через призму мети професійної підготовки майбутніх учителів. Результатом стало визначення змістової складової концепції освітньо-виховних систем та теоретичної підготовки майбутніх студентів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Сукупність наукових педагогічних знань поділяється на дві групи: перша – це знання, які відображають педагогічну дійсність у тому вигляді, в якому вона існує, тобто знання про реальний педагогічний процес; друга група – це знання про норми, регулятори діяльності, тобто про те, як необхідно планувати, організовувати, здійснювати й удосконалювати педагогічну діяльність відповідно до цілей освітньо-виховного процесу й умов, у яких він відбувається [4, с.56]. Зауважимо, що знання про освітньо-виховні системи, історію їх становлення і розвитку, типологію, професійну діяльність учителя в умовах їх варіативності відносяться до обох груп педагогічних знань. У зв'язку з цим зміст професійної підготовки майбутніх учителів до означеного напрямку передбачає цілісне структурування та інтеграцію інформації усіх педагогічних дисциплін, що вивчаються у вищому навчальному закладі.

Другий напрям – *професіографічний*. Основним завданням у цьому напрямі було визначення на основі принципів неперервності та інтегративності з урахуванням освітньо-кваліфікаційних вимог до підготовки майбутніх учителів освітньо-професійної програми підготовки в окресленому аспекті (тобто структурування теоретичних основ у межах навчальних дисциплін професійної та практичної підготовки) розробку навчальних програм з різними варіантами вивчення спеціальних дисциплін у професійну підготовку майбутніх учителів різних спеціальностей; педагогічно доцільне поєднання різних організаційних форм навчання з використанням сучасних педагогічних технологій та засобів навчання.

Вважаємо, що важливими психолого-дидактичними засобами реалізації такого підходу в професійній підготовці виступає розвиток творчого і критичного мислення майбутніх педагогів, формування професійно орієнтованого досвіду та набуття й освоєння методичного інструментарію організації й здійснення науково-пізнавальної діяльності, рольового та імітаційного моделювання.

На нашу думку, якраз формування професійної, педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем необхідно

здійснювати на основі таких позицій.

Результатом професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем навчальних закладів є сформована у межах професійної компетентності *педагогічно-спеціалізована компетентність*, яка визначає набір необхідних знань, умінь, навичок, ціннісних відношень та досвіду творчої дослідницької діяльності, що забезпечують успішне виконання вчителем своєї професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Ця компетентність є новоутворенням особистості, сутність якого можна визначити як „збагачене педагогічне знання”. Підґрунтям слугують відомості з різних галузей знань, відбір яких актуалізований проблемою розробки та функціонування у педагогічній теорії й практиці різних варіативних освітньо-виховних систем.

Отже, до необхідного переліку галузей знань ми, зокрема, включаємо:

- теорію творчості (як розділ філософії);
- загальну теорію систем;
- педагогічну інноватику;
- педагогічну антропологію;
- соціальну психологію;
- соціальну педагогіку;
- теорію управління;
- концепцію самоорганізації тощо.

Сенс збагачення однієї – педагогічної – галузі знань за рахунок інших полягає в цьому випадку в тому, що саме педагогічне знання інструментує різні аспекти людських знань і, таким чином, слугує системоутворюючим елементом у зазначеній їх сукупності.

Оскільки є очевидним, що до виокремленого переліку освітніх галузей нами включені як класичні галузі знань, так і порівняно нові, утворені шляхом міждисциплінарного синтезу, то на разі варто говорити саме про новий міждисциплінарний конструкт професійно-педагогічної компетентності майбутнього педагога, яким і постає окреслена сукупність інтегрально-педагогічних знань (змістова основа педагогічно-спеціалізованої компетентності).

Доповнення змісту навчальних модулів здійснювалося із урахуванням цільового призначення інформаційного матеріалу; поєднання комплексних, інтегрованих і часткових дидактичних цілей; професійну спрямованість і повноту навчального матеріалу з різних навчальних психолого-педагогічних дисциплін; відносну самостійність модулів; реалізацію обов'язкового зворотного зв'язку; можливість оптимального засвоєння студентами інформаційного і методичного матеріалу.

Третій напрям – *практичний*. Він передбачав розв'язання завдання розробки та впровадження науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем навчальних закладів. Було розроблено, інструктивно-методичні матеріали до семінарсько-лабораторних занять, навчальне

портфолію майбутнього вчителя. У зв'язку із збільшенням частки самостійної роботи студента з навчальної дисципліни підібрані індивідуальні й самостійні завдання та інструктивно-методичні рекомендації до їх виконання, питання контролю та самоконтролю різного ступеня складності; подаються критерії оцінювання різних видів роботи студента, перелік питань, які виносяться на екзамен. Матеріали робочих зошитів спрямовані на ефективне і якісне засвоєння теоретичних положень педагогічної науки та сприяють розвитку продуктивного педагогічного мислення, формування професійних умінь та навичок.

Нами визначено, що для використання сучасних освітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем необхідно враховувати такі вимоги, як діалогічність, діяльнісно-творчий характер, направленість на індивідуальний розвиток кожного студента, створення необхідного розвивального освітнього простору для вільного вибору в прийнятті самостійних рішень, вибору змісту і способів навчання, формування власної професійної стратегії в умовах навчання та під час педагогічної практики.

Серед великої кількості педагогічних технологій ми виділили ті, які найбільш повно забезпечують ефективність і продуктивність навчального процесу професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу до означеного напряму педагогічної діяльності й враховують особливості кадрового та матеріально-технічного забезпечення їх реалізації.

Серед основних освітніх технологій ми використовували за типом організації та управління пізнавальною діяльністю (за В.П. Беспальком): класичне лекційно-семінарське навчання з використанням аудіовізуальних технічних засобів; систему роботи в «малих групах»; проектну технологію; технологію портфолію; технологію диференціації та індивідуалізації навчання; пошуково-дослідницьку технологію; технологію розв'язання педагогічних задач.

Технологія формування педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем включає здійснення послідовних етапів.

Перший етап – засвоєння необхідних знань про освітньо-виховні системи загальноосвітніх закладів у межах психолого-педагогічних дисциплін.

Другий етап – формування умінь та навичок (інструментальної складової компетентності) на репродуктивному рівні.

Третій етап – демонстрування сформованої компетентності у змодельованих професійно орієнтованих умовах при виконанні педагогічних завдань різного рівня складності, тобто перехід на продуктивний рівень сформованості компетентності.

Четвертий етап – організація самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності майбутнього вчителя із постійним зворотнім зв'язком, аналізом та контролем з боку викладача.

П'ятий етап – самостійна педагогічна практика майбутнього вчителя в

реальних умовах освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу під керівництвом викладача-методиста та підтримки вчителя.

Шостий етап – самостійна професійна діяльність молодого вчителя без керівництва, але за підтримки вчителя-наставника.

Послідовність етапів частково може порушуватися відповідно рівня навченості кожного студента, його індивідуальних особливостей, що відображають здатність засвоєння навчального матеріалу і формування професійно спрямованих умінь та навичок; рівня мотивації та педагогічної спрямованості на професійну діяльність та ін. Тобто, в загальному, в цьому процесі можлива власна траєкторія формування у майбутнього вчителя педагогічно-спеціалізованої компетентності здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Вирішення проблеми формування у майбутніх вчителів професійної компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем не обмежується результатами нашого дослідження. Потребують подальшого вивчення аспекти порівняльного аналізу професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в сучасних умовах розвитку освітнього простору, розробка науково-методичного забезпечення формування професійної компетентності майбутнього вчителя та ін.

Література

1. Богданова І.М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект: монографія / Богданова І.М. – Одеса: «ТЕС», 1999. – 146с. – С.19.

2. Закон України "Про вищу освіту" // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – 192 с.

3. Зязюн І. А. Проективний аналіз технологій педагогічної дії / Зязюн І. А. // Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз: зб. наук. ст. методологічного семінару, 17 березня 2010 р.: у 2 ч. / [за ред. В. І. Лугового, Н. Г. Ничкало]. – К.: Педагогічна думка, 2010. – Ч.1. – 208 с. – С.60-68.

4. Краевский В.В. Методология педагогики: пособ. для педаг.-исследов. / Краевский В.В. – Чебоксары: Изд-во Чуваш.ун-та, 2001. – 244 с.

5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р., № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kadrovik.ua/content/pro-zatverdzhennya-nats-onalno-ramki-kval-f-kats-i>